

опозиційними партіями. Опозиція є невід'ємною частиною громадянського суспільства. В останні роки законодавство ряду країн значно ширше регламентує правовий статус опозиційних партій, який закріплюється як на конституційному рівні, так і спеціальними законами про політичні партії. У рамках загального правового статусу політичних партій, що базується на принципі їх рівноправ'я, формується особливий правовий статус опозиційних політичних партій, представлених в парламенті. Це нове явище в юридичній інституціоналізації політичних партій, що свідчить про прагнення демократичної держави забезпечити функціонування реальної багатопартійності, існування якої неможливе без функціонування опозиційних партій. Організаційно опозиція оформлюється у вигляді партійних угруповань, парламентських фракцій, груп тиску. Завдання опозиції полягає у критиці дій органів влади, виявленню в державній політиці слабких місць та недоліків і викриття їх, запобіганні перекосові політичного курсу країни на користь певних угруповань. Наявність та статус опозиції в країні безпосередньо залежить від діючої політичної системи. Взаємовідносини гілок влади, структура партійної системи визначають умови існування опозиційних сил, можливість досягнення консенсусу з правлячою елітою, ступінь деструктивності радикальних елементів. Головним інституційним елементом опозиційних структур виступають партії, що набувають статусу опозиційних чи правлячих при змаганні за владу через вибори. Таким чином, основним завданням опозиції є прихід до влади і в кожному випадку - вплив на владу шляхом боротьби. У ході такої боротьби створюються установки партії, формуються її лідери, ідеологічні та пропагандистські кадри.

Слід сказати, що на даному етапі взаємодія влади та опозиції в Україні не відповідає рівню розвинутих демок-

ратичних країн. Як влада, так і опозиція розглядають одна одну не як політичних опонентів, а як політичних ворогів, не набувають досвіду конструктивної співпраці, у взаємній боротьбі до будь-яких заходів, навіть силових.

Дедалі більшої актуальності набувають проблеми розвитку і вдосконалення *інформаційної функції* політичних партій, яка, на жаль, залишається ще мало визначеною. Ця функція охоплює діяльність щодо збирання (одержання), зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб. Тобто, інформаційна функція політичних партій включає в себе як інформаційне забезпечення їх роботи, так і поширення інформації про свою діяльність – безпосередньо або через інформаційні служби і системи.

Зазначені функції політичних партій характеризують загальну, нормативну модель їх діяльності у системі ліберальної демократії і вказують на основну роль політичних партій в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про політичні партії в Україні" // Урядовий кур'єр. –28.04.2001. -№ 77.
2. Закон України "Про вибори народних депутатів України" від 18.10.2001 р. // Урядовий кур'єр. –2001. -№ 201-202.
3. Юдин Ю.А. Политические партии и право в современном государстве. –М.: Изд-во "Форум-Инфра-М", 1998. –288с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов /Под ред. Н.Ю. Шведовой. –М.: Рус. яз., 1989. –924 с.

Надійшла до редколегії 17.01.2005

ГЕЙДА О.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ФУНКЦИЙ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ

Рассматриваются основные функции политических партий: представительская, участия в политическом управлении, интеграционная, идеологическая, кадровая, информационная, идейно-политической борьбы и их теоретическое и практическое значение.

***

HEIDA O.V. THEORETICAL METHOD APPROACH TO THE CLASSIFICATION FUNCTIONS OF THE POLITICAL PARTIES

The main functions of political parties such as representative, participation in political management, integration, ideological, staff, ideological and political function of struggle, their theoretical and practical are given.

УДК 340.11:342.7-055.2

Л.В. ЛЕОНТЬЕВА

Національний університет внутрішніх справ

СИСТЕМА ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК¹

Розглядається система органів і посадових осіб різних рівнів, що безпосередньо стоять на захисті прав жінок, а також сформульоване поняття системи юридичних гарантій захисту прав жінок.

У Конституції України принцип права людини на за-

хист знайшов своє відображення у багатьох дискретних правах людини, і *жінка, як невід'ємна частина суспільства, також має право на цей захист* – це право на звер-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Коломієць Ю.М. (НУВС).

нення до органів публічної влади (ст.40 Конституції України); право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів влади, посадових і службових осіб (ч.2 ст.55); право на звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч.3 ст.55); право на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного (ч.2 ст.63) та в інших.

Гарантії захисту прав жінок розглядаються різними вченими, зокрема, К. Левченко, О. Руднева, О. Балакірева. Встановлення системи гарантій не забезпечує автоматичної реалізації прав і свобод людини. У зв'язку з цим у науковий обіг ми пропонуємо ввести поняття *соціально-юридичного механізму* захисту прав жінки як системи засобів і факторів, які створюють необхідні умови для поваги її прав і свобод. В структуру механізму входять:

1. Органи державної влади і місцевого самоврядування та відповідні посадові особи.

2. Спеціалізовані державні і громадські органи та організації у справах захисту прав і свобод людини і громадянина (наприклад, адвокатура, прокуратура, суд тощо).

3. Політичні партії, відповідні громадські організації і органи.

4. Правові акти (документи), які підтверджують наявність, межі і характер прав і свобод.

5. Інші соціальні акти та їх норми (статуси політичних партій і громадських організацій, звичаєві норми тощо).

6. Засоби масової інформації, державні і недержавні органи та організації в галузі масової інформації [1, с.100-101].

Даний механізм повинен також включати засоби стимулювання реалізації прав і свобод жінки, у тому числі створення умов, за яких закріплені права і свободи можуть реально належати конкретній особі, використовуватись нею без будь-яких зовнішніх перепон [2, с.196].

Конституція України досить чітко визначає систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини та громадянина і жінки, зокрема. До цих органів відносяться: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України.

Верховна Рада України здійснює захист прав і свобод жінки через законодавчу діяльність шляхом визначення виключно в законах України прав і свобод жінки, гарантій цих прав і свобод громадянства, правосуб'єктності, статусу жінок громадянства; основ соціального захисту жінок; визначення правового режиму власності, правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання.

Поряд із законодавством доцільно було б проводити парламентські слухання, щорічні доповіді Президента з питань дотримання прав жінок в Україні, обговорювати перспективні плани законодавчої діяльності із зазначеної проблеми, здійснювати контрольну функцію за діяльністю правоохоронних органів у сфері прав людини. Особливе місце у системі гарантій посідає Президент України, який зобов'язаний сприяти формуванню відповідних ме-

ханізмів контролю та забезпечення реалізації прав і свобод жінки, а відстоюючи їх, створювати умови нетерпимого ставлення до порушення таких прав і свобод. Для виконання зазначених обов'язків Президент наділений правом вето щодо прийнятих Верховною Радою законів із наступним поверненням на повторний розгляд; повноваження щодо скасування актів Кабінету Міністрів України, рішень голів місцевих державних адміністрацій та актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п.16, 30 ч.1 ст.108 Конституції України); правом звернутись з клопотанням до Конституційного Суду України з питань конституційних законів та інших правових актів Верховної Ради України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Конституція України зазначає: Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина (п.2 ст.116). Проте в сучасних умовах уряд в основному стурбований економічним становищем країни, інфляцією, падінням виробництва. В зв'язку з цим доцільно сформулювати структурний підрозділ (комітет, раду, структурну групу), який би аналізував забезпечення конституційних прав і свобод жінки, узагальнював стан справ у даній сфері, виносив найважливіші проблемні питання на обговорення Кабінету Міністрів. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують додержання прав і свобод жінки на певній території і в межах своєї компетенції.

Основною ефективною гарантією захисту прав і свобод жінки більшість авторів називають *судовий захист*. Потреба у ньому закономірно впливає з ускладнення характеру і структури економічних відносин, зростання конфліктності і соціальних протиріч у суспільному житті. Разом із тим, доводиться констатувати ще досить низький авторитет судової влади, що пояснюється великою переваженістю судів, дорожчею судових витрат, низькою ефективністю судових рішень. Ліквідація слабких сторін організації судового захисту вимагає забезпечення доступності судових органів населенню на територіальному і процесуальному аспектах, оперативного вирішення справ, фактичного досягнення реальності судового захисту як безпідставно обвинувачених, так і жінок, які постраждали від злочинів і посадових зловживань [3, с.39].

Приймаючи до уваги, що відповідно до ч.2 ст.124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, суди не можуть відмовити жінці як фізичній особі або як юридичній особі у прийнятті до судового розгляду заяв і звернень. Суди не можуть відмовити у судовому захисті прав і свобод жінки, у прийнятті скарг на рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб на підставах, не передбачених Конституцією або законом. При цьому треба мати на увазі, що коло прав і свобод жінки, закріплених Конституцією, не є вичерпним.

У цілому суди України забезпечують відновлення порушених прав і свобод жінки, водночас тут є недоліки та упущення. У зв'язку з цим 30.05.1997 р. вийшла Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про посилення судового захисту прав і свобод людини і громадянина", у якій, зокрема, вказується, що вся діяльність судів повинна

бути підпорядкована захисту прав і свобод людини.

На захист останніх спрямовані також рішення питань офіційного тлумачення Конституції та законів України, які мають обов'язкову силу. Такі тлумачення подають неоціненну допомогу судам загальної юрисдикції, не наділені правом прямого звернення до Конституційного Суду України з приводу тлумачення законів, яке мають Президент України, не менше як 45 народних депутатів Верховної Ради України, Уповноважений з прав людини, Верховний Суд, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування (стаття 41 Закону). Марно сподіватися, що ці державні структури зможуть швидко відреагувати на неправомірне застосування закону.

При аналізі Закону складається враження, що звичайні громадяни взагалі позбавлені доступу до Конституційного Суду України. Йдеться про абстрактне, факультативне надання громадянам права звертатися до Суду лише з представницьких питань офіційного тлумачення Конституції та Законів України. Підстави для їх звернення також обмежені певними умовами, зокрема, наявністю неоднозначного застосування одних і тих же положень Конституції чи інших Законів України судами, іншими органами державної влади. Безпосередньо звернутися до Конституційного Суду України громадяни не можуть - в їх інтересах це може зробити Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [4, с.270].

Ускладнений порядок розгляду скарг жінок перекладає на суди загальної юрисдикції величезну відповідальність, яку останні ще не готові покласти на себе. Великі надії в плані посилення гарантій захисту прав і свобод жінки покладаються на інститут *Уповноваженого з прав людини (омбудсмана)*, який існує в рамках парламентаризму. В державно-правовому значенні омбудсман сприймається як гідна довіри незалежна особа, що уповноважена парламентом на охорону прав окремих громадян і поміркований контроль у формі нагляду за всіма державними органами і посадами, але без права зміни прийнятих ними рішень. З точки зору громадянина, омбудсман – це посадова особа, до якої можна звернутися у випадку невдоволення адміністративним рішенням, процесом його прийняття, а також діями службовців державного апарату [5, с.135].

Омбудсман заповнює прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту, парламентського та відомчого контролю за адміністративними органами. Він розглядає скарги на рішення або дії (бездіяльність) державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, державних службовців і сприяє відновленню порушених прав. Він незалежний від будь-яких органів та посадових осіб, а у своїй роботі керується лише Конституцією та законодавством України, загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права, міжнародними договорами України з іншими державами забезпечення прав людини в Україні і не здатний докорінно змінити ситуацію. Новий демократичний інститут робить перші кроки, але наявний досвід його функціонування вказує на необхідність удосконалення існуючої законодавчої бази. Так, чинна Конституція в п.17 ст.85 містить лише згадку про

що посадову особу у зв'язку з закріпленням повноважень Верховної Ради по призначенню і звільненню з посади Уповноваженого з прав людини. Тому Основний Закон слід доповнити спеціальною нормою, яка присвячена Уповноваженому з прав людини. Закріплення конституційного статусу українського омбудсмана, безумовно, підвищить авторитет та сприятиме популяризації в суспільстві.

Враховуючи складність і тривалість процесу внесення поправок і перегляду Основного Закону (очевидно, дана норма повинна міститися у другій главі, присвяченій правам і свободам людини і громадянина), актуальним є коректування чинного Закону "Про уповноваженого Верховної Ради з прав людини", який не врегулював низки важливих проблем. Це стосується недопущення, а не лише відновлення обмежень правового статусу особи; наділення інституту омбудсмана необхідними юридичними і організаційними повноваженнями, які роблять таку владу реальною, перш за все, встановлення всіх видів юридичної відповідальності, в тому числі і кримінальної, за чинення перешкод діяльності Уповноваженого з прав людини.

Широкими повноваженнями щодо захисту прав і свобод жінки наділена *прокуратура* України при виконанні функцій нагляду за додержанням і застосуванням законів. Діяльність органів прокуратури по вирішенню заяв і звернень жінок, перевірі сигналів преси та інших засобів масової інформації про порушення законності забезпечує своєчасний і кваліфікований розгляд кожного звернення, всебічну перевірку доводів заявника і прийняття на місці правильного рішення, поновлення порушених прав і законних інтересів громадян, притягнення до відповідальності винних осіб.

Органи прокуратури в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з загальноновизнаних норм міжнародного права, передусім в галузі охорони прав людини. Як справедливо підкреслюють Ю.М. Тодика і О.В. Марцеляк, прокуратура – ефективна правозахисна інституція, передусім, своєю загальнонаглядовою функцією у сфері забезпечення прав і свобод громадян, яку в Україні вона зберігає до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, вдало компенсує деяку складність судової форми захисту прав і свобод громадян [6, с.178].

Особливе значення для захисту основних прав і свобод жінки мають такі напрямки діяльності прокуратури:

- 1) представництво інтересів жінки в суді у випадках, визначених законом;
- 2) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 3) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи жінки.

Як бачимо із зазначеного, органам прокуратури надано дуже широкі повноваження щодо нагляду за виконанням і додержанням законів про основні права і свободи громадян, від реалізації зазначених повноважень значною мірою залежить стан забезпечення і охорони цих прав і

свобод.

Забезпечення прав і свобод жінки не можливе без спеціального демократичного інституту, яким є адвокатура. Адвокат зобов'язаний здійснювати представництво, сприяти захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб за їх дорученням в усіх органах, установах, організаціях. Вказана діяльність базується на принципах верховенства права, незалежності, гуманізму, демократизму і конфіденційності [7, ст.62].

Гарантування суб'єктивних прав людини *органами внутрішніх справ* проявляється у забезпеченні особистої безпеки громадян; у своєчасному запобіганні злочинам та адміністративним правопорушенням, швидкому і повному їх розкритті, охороні суспільного порядку та забезпеченні суспільної безпеки; захисті власності від протиправних посягань; наданні правової та організаційної допомоги громадянам, посадовим особам й іншим суб'єктам у здійсненні їх законних прав і інтересів.

Органи внутрішніх справ є невід'ємною частиною системи органів державного управління. При виконанні своїх функцій вони вступають в управлінські та інші правовідносини (внутрішні і зовнішні) з різноманітними державними органами, громадськими об'єднаннями і окремими жінками. Ці відносини можуть бути відносинами влади – підпорядкування, співробітництва, координації і погодження. Проблеми охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю були, є і будуть головними для цивілізованого людського суспільства, для демократичної правової держави, якою повинна бути Україна. Побудувати таку правову державу - це означає змоделювати і втілити в життя такий державний устрій, за якого усі відносини здійснюються на основі правових норм, у межах закону.

Таким чином, удосконалення процедур захисту прав і свобод жінки – важливе і невідкладне завдання української держави. На жаль, розмитість, невизначеність, а то й повна відсутність юридичних правил, які б регулювали захист громадян, свідчать про незадовільну правову ситуацію, яка склалася в суспільстві. Юридичні механізми, які діяли в колишньому СРСР, зруйновано, нові, як треба - не сформовані, а ті що діють - не досконалі. В таких умовах правовий статус людини і громадянина, закріплений в Конституції України, не має реального підґрунтя, а це загрожує перетворенням суб'єктивних прав у декларацію, відірвану від життя.

Отже, на наш погляд, роблячи висновок, потрібно сформулювати таке поняття як *система юридичних гарантій*

захисту прав жінок, яка, на нашу думку, повинна складатися з сукупності гарантій, які:

- 1) закріплені в Конституції України та міжнародних актах;
- 2) здійснюються через різноманітні організації на основі нормативно-правових актів;
- 3) забезпечуються відповідними матеріальними і організаційними засобами, та забезпечують зміст застосування законодавчої і виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і правосуддям.

Отже для того, щоб жінка могла в повному обсязі реалізувати права і свободи, які їй належать, держава повинна створити також і політичні гарантії які в повній мірі відносяться до політичних, соціально-економічних і особистих прав. Без держави та зазначених нами юридичних процедур, права і свободи жінки можуть мати лише умовний характер. Права жінки не можуть бути гарантовані там, де не зазначені органи влади, які повинні виступати цим гарантом. Отже, за доцільне буде більш детально розглянути міжнародно-правові гарантії захисту прав жінок та національно-правові гарантії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова конституція України. Текст Основного закону. Огляд і коментарі /Автор коментарю В.Ф. Погоріло. –К.: Логос, 1996. –156 с.
2. Морозова Л.А. Проблемы современной российской государственности: Учебное пособие. -М.: Юристь, 1998. –256 с.
3. Никифорова М.А. Гражданские права и свободы в США. –М.: Юристь, 1991. –129 с.
4. Конституційне право України /За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодика. –К.: Укр. центр правничих студій, 1999. –380 с.
5. Хамаева Н.Ю. Защита прав граждан в сфере исполнительной власти. –М.: Юрид. Лит., 1997. –310 с.
6. Тодика Ю.М., Марцеляк О.В. Конституційний суд України і прокуратура в конституційно-правовому механізмі забезпечення основних прав громадян. –Х.: Одисей, 1996. –78 с.
7. Закон України "Про адвокатуру" від 19.12.1992 р. // ВВР України, 1993. -№ 9. –Ст.62.

Надійшла до редакції 17.01.2005

ЛЕОНТЬЕВА Л.В. СИСТЕМА ЮРИДИЧЕСКИХ ГАРАНТИЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЖЕНЩИН

Рассматривается система органов и должностных лиц разных уровней, которые непосредственно стоят на защите прав женщин, а также сформулировано понятие системы юридических гарантий защиты прав женщин.

***

LEONTYEVA L.V. THE SYSTEM OF LEGAL GUARANTEES OF WOMEN'S RIGHTS PROTECTION

Discusses the system of different level authorities and officials directly involved in women's rights protection. It also contains the definition of the system of legal guarantees of women's rights protection.

- www.pravoibezpeka.info -

електронна адреса сайту наукового журналу "ПРАВО І БЕЗПЕКА"